

UDK 308(497.13)»1918—1928« : 338(497.13)»1918—1928«
Stručni članak
Primitjeno: 6. VII. 1992.

Izgradnja Splita u desetogodišnjem periodu (1918.—1928.)

NORKA MACHIEDO-MLADINIĆ
Profesor, Zagreb, Republika Hrvatska

Članak prikazuje kako u razdoblju od 1918. do 1928. Split postaje upravno središte Dalmacije, glavna luka države, moderan grad i jako kulturno središte.

Potkraj prvoga svjetskog rata stanovništvo Dalmacije živjelo je u potpunoj gospodarskoj zapuštenosti, na rubu egzistencije. Ni prije Dalmacija nije bila sposobna vlastitim proizvodima prehraniti svoje stanovništvo, već je ovisila o državnoj pomoći, koja je u ratnom razdoblju bila nedovoljna jer je neredovito stizala zbog prometnih poteškoća, nestašice novca ili političkih razloga. Vjerovalo se da će sve krenuti nabolje kad završi rat, kad se iziđe ispod vlasti Austro-Ugarske i osnuje zajednička država južnih Slavena.

Narodni zbor političkih stranaka u Dalmaciji, održan 2. VII. 1918. u Splitu,¹ bio je početak važnih događaja: osnutka Narodne organizacije,² Narodnog vijeća SHS i Zemaljske vlade za Dalmaciju, a u Zagrebu Sabor raskida odnose s Austro-Ugarskom, osniva se Država SHS i potkraj godine, 1. XII. 1918., proglašava se Kraljevina SHS. U tom razdoblju Talijani su zauzimali naše luke, gradove, sela i otoke.³ Odnos prema njima otežavalo je to što je Italija bila istodobno saveznik, tj. članica sila Antante, i neprijatelj, tj. agresor nad našim krajevima. Protesti usmeni i pismeni nisu imali nikakav učinak, a vojske i mornarice koja bi mogla čuvati naše krajeve i suprotstaviti se nije bilo.

Kako je u tijeku rata umro dotadašnji gradonačelnik Splita Vicko Katalinić, a njegov zamjenik dr. Josip Smodlaka imenovan za člana Zemaljske

¹ Narodni zbor u Splitu, *Novo doba*, Split 3. VII. 1918. br. 24.

² I. Tartaglia, Uspjesi i zadaci Narodne organizacije u Dalmaciji, *N. D.* 18. VII. 1918., br. 39.

³ B. Krizman, Raspad Austro-Ugarske i stvaranje jugoslavenske države, Zagreb 1977., 117—120.

vlade, općinski vijećnici, izabrani 1912. godine, na svojoj prvoj poslijeratnoj sjednici 6. XI. 1918. odabrali su za novoga gradonačelnika dr. Ivu Tartagliu.⁴

Prilike u Splitu

Grad je bio zapušten, ulice prašne, blatne i razrovane, s oskudnom kanalizacijom i vodom, plinara zastarjela i bez goriva nije mogla dati potrebnu energiju, a druge nije bilo. Kuće se već odavno nisu obnavljale niti gradile nove, te je stanova bilo nedovoljno, a uvjeti stanovanja loši i nehigijenski.⁵ Izgladnjelu stanovništvu prijetila je opasnost od širenja pje-gavog tifusa, dizenterije, boginja i španjolske groznice. Danomice su pristizali prebjezi iz okupiranih krajeva, goloruki, u hitnji ostavljajući svu svoju imovinu. Vraćali su se vojnici umorni, iscrpljeni i bolesni. Trebalo je preživjeti u doslovnom smislu riječi. Blagajna komesarijata bila je prazna, a općinska poduzeća: vodovod s ograničenom mrežom, zastarjela plinara, klaonica i ribarnica, vođena su neracionalno i jedva su pokrivala svoje troškove.⁶ »Providbeni« ured trudio se da pribavi potrebnu količinu namirnica.⁷ Kad nije bilo brašna, davala se tjestenina, kada ni nje nije bilo, davala se pura ili krumpir, i sve to u malim količinama. Nesavjesni trgovci iskorištavali su trenutak da se što više obogate. Liječnici u ambulanti radili su besplatno, a improvizirani venerološki stacionar nije mogao prihvatiti sve bolesnike.

Čelnici grada rješavali su svakodnevne probleme stanovništva, ali su bili svjesni da Split, nakon gubitka Zadra i Rijeke, postaje političko-upravno središte Dalmacije, a uz poticaj gospodarskom razvoju može postati jak gospodarski centar, povezan željezničkim i parobrodarskim prometom, lijep, moderan grad podno Marjana. Prisjećali su se zlatnog doba grada iz prve polovice XVII. stoljeća kada je pod vlašću Venecije bio glavna skela između zapadne civilizacije i turske države u unutrašnjosti Balkana, kada je luka bila puna stranih i domaćih lađa, a stanovništvo imalo pune ruke posla i dobru zaradu.⁸ Sada je Split mogao postati glavna luka države, njezina vrata u svijet, i taj se trenutak nije smio propustiti, jer je to bila njegova neponovljiva šansa, a ujedno šansa priobalja i otoka. Za ostvarenje toga plana bio je potreban kapital i potpora zajednice, no ubrzo se pokazalo kako je teško dobiti jedno i drugo. Za sada su se mogli osloniti samo na sebe.

⁴ Zapisnik sa sjednice općinskog vijeća od 6. XI. 1918. (sačuvani su do 1928.). Naučna biblioteka, Split.

⁵ *B. Radica*: Novi Split 1918—1930, Split 1930. Predgovor napisao I. Tartaglia.

⁶ Grad Split i njegova općina, 1926.?, 10. 11. Naučna biblioteka, Split.

⁷ Providbeni ured osnovan je 1. II. 1919. Na čelu je bio Jure Duboković, veleposjednik iz Jelse.

⁸ *Č. Čičin-Sain*: Historijski razvitak Splita.

Novčani problemi

Općinska uprava, a naročito njezin načelnik, pokazali su zavidno financijsko umijeće, odlučnost i snalažljivost. Potkraj godine 1918. Zemaljska je vlada dala općini zajam od 100.000 kruna, i to pola u novcu a pola u hrani, a mjesni novčani zavodi pridodali su dvostruk iznos. Tada je općina poduzela dvije akcije:

— s odobrenjem Zemaljske vlade raspisala je zajam, koji je naišao na dobar odaziv građanstva ne samo zbog dvostruko većih kamata od onih što su ih davale ostale banke, već i zbog želje da se pomogne gradu;

— po primjeru Zagreba i Ljubljane osnovala je Gradsku štedionicu, samostalnu ustanovu pod nadzorom države, u čijoj su upravi bili zastupljeni članovi općine. Grad je ubirao poreze i prireze, takse na boravak i nase-ljavanje stranaca i carine. Sav dobiveni novac nije se gotovo ni u jednom slučaju trošio direktno, već oročivao kao podloga za novi zajam ili polog novoosnovanog dioničarskog društva u kojemu je općina obično imala 51—60% kapitala, pa prema tome i glavnu riječ, a često je zadržavala pravo otkupa ostalih uloga. Financije općine i Gradske štedionice vođene su besprijekorno, tako da je konačni obračun za proteklu godinu završavao s nešto malo ostatka, dok je predračun za iduću godinu, u trenutku usvajanja, bio pokriven sigurnim prihodom u iznosu od 80%.

Time je počela velika izgradnja Splita. Gradilo se ono što je u tom trenutku bilo najnužnije u njezinoj komunalnoj infrastrukturi, ali se ujedno ulagalo u dalekosežne pothvate s kojima će Split postati moderan grad lijepo budućnosti.

Naročito se pazilo da se prava osoba postavi na pravo mjesto, što nije bilo teško jer je Split bio mali grad, pa su se sklonosti i talenti pojedinaca brzo uočavali. Tako je dr. Jakša Račić vodio Društvo »Marjan«, Jure Duboković bio predsjednik Trgovačko-obrtničke komore, Jakov Čulić postavljen je na čelo »Putnika«, ing. Kamilo Tončić za upravitelja Obrtničke škole i Narodnog muzeja, dr. Girometa vodio je Prirodoslovni muzej, dr. J. Beroš bio predsjednik Gradske štedionice, D. Mander ravnatelj Gradske biblioteke, itd. itd.

Dakako, mnogo je truda uloženo da država ne uskrati Splitu ono na što je imao pravo kao i svi drugi gradovi u Jugoslaviji. Na primjer, iz fonda za podizanje radničkih stanova, u koji su uplaćivali svi radnici, Split uz Sarajevo i Novi Sad nije dobio ništa, a trebalo je isposlovati i povrat dijela »kaldmarinskog« fonda na koji je općina imala pravo. Država je zanemarivala brigu za školstvo.

Građevinska djelatnost

Gradnjom cesta zaobidena je povijesna jezgra Splita i utrti su pravci razvoja grada. Jednim krakom, probijajući se kroz Lučac, Tartaglinom ulicom, širi se prema Bačvicama, Firulama, novom groblju i Omišu, drugim krakom, Smodlakinom i Istarskom preko Balkanske i Solinske ulice,

doseže do Špinuta i Poljuda, a cestom put Meja otvara se južna padina Marjana. Obala se nasipa — proširuje, popločuje i asfaltira, te se umjesto murvi sade palme. Širi se pristanište, grade se skladišta, spremišta za lučke naprave, carinarnica, ugrađuju se nove dizalice. Općina ulazi s 51% kapitala u suradnju sa češkim poduzećem koje se obvezuje svojim materijalom izraditi rasvjetnu mrežu grada i prenijeti energiju (100 ks.) s Majdana. Čitava obala bila je rasvijetljena snopovima električnog osvjetljenja 16. lipnja 1920., a prolaznici nisu mogli suspregnuti usklik radosti. Iste godine osniva se Električno poduzeće za prijenos električne energije s Dugog Rata kako bi osiguralo gradu i njegovoj (budućoj) industriji dovoljno jeftine energije. Plinara se temeljito restaurira.⁹

Građevinsko poduzeće, osnovano 1921. skromnim sredstvima općine, Gradske štedionice i novčarskih zavoda, započelo je izgradnju stanova, a njihovom prodajom doći će se do novih sredstava za daljnju gradnju. Geodetski je ured, od svoga osnutka 1920., obavljao potrebna mjerenja, pripremao je osnove kako bi se mogao raspisati međunarodni natječaj za izradu plana grada. Međunarodni žiri izabrao je između 19 prispjelih projekata onaj arh. W. Schürmana iz Haga i drugi grupe arhitekata E. Böcka iz Beča.¹⁰

Split je bio veliko gradilište. Gradile su se ceste, širila se kanalizacija i vodovodna mreža, podizali su se rezervoari vode s crpkama, popločivale i asfaltirale ulice, postavljali pločnici, širila rasvjetna mreža. Nicala su nova stambena naselja na Gripama, Brankovu prilazu, Balkanskoj i Solinskoj ulici, gdje općina gradi manje stanove za radnike i državne činovnike, za beskućnike, a u predgrađu za težake iz Velog Varoša. Poreznim olakšicama razmahala se i privatna gradnja. Na primjer, u razdoblju od rujna 1927. do travnja 1928. godine sagrađene su 174 zgrade s 391 stanom.¹¹ Mnogi su izabrali Bačvice, predio oko najveće pješčane plaže grada na kojoj će općina izgraditi kupališnu zgradu odabranu na međunarodnom natječaju, i uredili sjenovite aleje uz more pogodne za šetnju. Privatnoj inicijativi ostavljena je gradnja hotela i restorana.

Prvi hotel na tom prostoru otvorio je Dvornik 1921.

Preuređuju se stare zgrade da se što jeftinije dođe do potrebnog prostora za nove namjene. Tako je u jednom dijelu samostana na Poljudu otvorena ubožnica, tj. starački dom za muškarce, a u gradu je otvoren Dječji dom koji može primiti do 100 štićenika.¹² Rastrkani općinski uredi smješteni su u zgradu na Solinskoj cesti dobivenu adaptacijom i dogradnjom. Izgrađen je paviljon za venerične bolesti, a vojnoj bolnici, koja je pretvorena u civilnu, nadograđen je još jedan kat. U tom razdoblju dr. J. Račić otvara prvi privatni sanatorij u gradu. Od samog početka osjećala se potreba za izgradnjom Pokrajinske bolnice, ali to grad nije mogao izvesti

⁹ Komunalna politika Splita (popis glavnih radnja od 1. XII. 1918.—25. XI. 1921.), ND, Split 1921.

¹⁰ Dodjela nagrada za regulacioni plan Splita, ND, 17., 18. X. 1924., br. 242, 243.

¹¹ Građevinska djelatnost u Splitu, ND, 2. IV. 1928., br. 78.

¹² Obdanište, Život, 17. I. 1921., br. 320.

bez pomoći zajednice. Dogovoreno je da ona bude sagrađena na Firulama. Općina je dala teren, sagrađila prilaznu cestu, vodovod, kanalizaciju i dovela električnu energiju. Školska poliklinika, završena 1927., postaje važna socijalno-zdravstvena ustanova za napredak školske omladine.¹³

Obnovljen je gradski perivoj, a već u travnju 1919. pokrenuto je pitanje uređenja Marjana, toga jedinstvenog prirodnog parka. Najprije ga je trebalo zaštititi od požara i sječe šume te zabraniti napasanje stoke. Rodoljubi su pozdravili trud dr. Račića, predsjednika društva »Marjan«; u raznim prilikama davali su novčane priloge, i uz beskamatni zajam općine izgrađeno je impozantno stubište i vidikovac u bijelom kamenu, uređene su šumske staze, obavljeno je pošumljavanje, obnovljen je pomladak zečeva, kuna, fazana, prepelica i jelena, doneseni paunovi. Čitava šuma ograđena je tri metra visokom mrežom u koju je ugrađeno šesnaest vrata. Trebalo je također ukloniti židovsko groblje s Marjana, a i Sustjepansko nije više zadovoljavalo potrebama rastućeg grada, te je odlučeno da se izgradi novo groblje. Odobrena je lokacija na Tršćenici, otkupljeno je zemljište, podignut je zid, zasadene aleje, sagrađena mrtvačnica i kućica za čuvara, donesen pravilnik, i 1. travnja 1928. groblje je dano na upotrebu.

U tom periodu sagrađene su zgrade općeg značenja kao što su one Prizivnog suda, Direkcije financija i školstva, Pomorske uprave, carinarnice, Gradske štedionice i Direkcije pošte. Neke od tih ustanova priželjkivali su i drugi gradovi na obali, a bilo je prilično okapanja i natezanja s Ministarstvom saobraćaja oko uspostave pomorske uprave u Splitu.¹⁴

Da se grad još čvršće poveže u jednu cjelinu, i da se stimulira gradnja u novim predjelima, prilazi se osnivanju gradskog autobusnog prometa. Od 29. XI. 1927. autobusi su redovito vozili od Solina do Bačvica i Marjana, a stanovnici grada objeručke su prihvatili tu novinu.

Zaštita grada od požara nije se više mogla prepustiti brizi vatrogasaca-dobrovoljaca, te je organizirano stalno dežurstvo, a 1927. u Lovretskoj ulici sagrađen je Vatrogasni dom.

Vodi se briga o čitavom splitskom okrugu, napose o Solinu, Vranjicu, Žrnovnici, Mravincima i Slatini. Uređuju se putovi, dovodi se struja i voda, izgrađuje pristanište (ako ne ide drukčije, onda samodoprinosom u radu i materijalu),¹⁵ osnivaju se škole. U znak zahvalnosti mještani Žrnovnice podigli su 1928. spomen-ploču dr. Ivi Tartagli i glavnu ulicu nazvali po njemu.¹⁶

¹³ Školska poliklinika (otvorena 6. III. 1927.), ND, 4. III. 1927., br. 52.

¹⁴ Radovi što ih je izvela splitska općina za načelnikovanja dr. I. Tartaglie, ND, 13. V. 1926., br. 110.

¹⁵ Općinsko vijeće usvojilo je 9. III. 1919. Tartaglin prijedlog da se put na Lučac — kako općina ne može nabaviti novac — izgradi s pomoću sistema nadnica. Svaki građanin od 18. do 60. godine mora pridonijeti nekoliko nadnica u novcu ili radu. (Zapisnik sjednice opć. vijeća, Naučna biblioteka, Split; ND, 10. III. 1919., br. 79.) Po istom sistemu izgrađeno je pristanište u Slatini.

¹⁶ ND, 14. I. 1928., br. 11.

Odnos države prema Jadranu

Od ujedinjenja godine su prolazile, ali glavno još nije bilo postignuto, tj. država još nije priznala Split za svoju glavnu luku, i obala još nije bila povezana željezničkom prugom s unutrašnjosti.

Prateći rad Mirovne konferencije u Parizu i političke, financijske, ekonomske aktivnosti u zemlji vidjelo se da Beograd nema razumijevanja za Jadran. Planirana je željeznička mreža koja bi čak mimoišla Split. Spominjao se Kotor i Solun kao točke izlaska Kraljevine Jugoslavije na more.

Trebalo je razviti jadransku orijentaciju zemlje. Organizacija Jadranske straže, osnovana 12. II. 1922. u Splitu, mogla je tome pridonijeti. Njezina uloga bila je trostruka: izgraditi ratnu mornaricu koja će braniti našu obalu, pomoći razvoju priobalja i utjecati na jadransku orijentaciju zemlje. Njezino vodstvo — Juraj Biankini, istaknuti nacionalni junak, Ivo Tartaglia, splitski načelnik, i prof. Silvije Alfirević, stavili su organizaciju pod okrilje dinastije Karadorđević. Prvaci Splita jasno su izražavali želju i potrebu da se sredi država na zadovoljstvo svih njezinih naroda i dijelova,¹⁷ a u monarhističkom uređenju države nisu vidjeli nikakvo zlo, već snagu koja može u tome pomoći, to više što ima i stanovit međunarodni ugled.

Trebalo je dovršiti ličku željezničku prugu, izgraditi unsku, proširiti gradsku luku pratećim objektima i izgraditi sjevernu luku. Ta su nastojanja bila dugotrajna i teško ostvariva, ali se od zahtjeva nije odstupalo.

Splitski vijećnici, ne čekajući više na državu, odlučili su 1921. osnovati Sindikat za trasiranje i gradnju željezničke pruge za srednju Dalmaciju, a godinu dana kasnije svi zainteresirani osnovali su konzorcij za gradnju željeznice. Splitski krugovi bili su svjesni da je lička pruga loša varijanta prometnog povezivanja jadranskog zaleđa s hrvatskim lukama, ali su polazili od činjenice da je taj pravac moguće brzo izgraditi. Lička pruga građena je po austro-ugarskim nacrtima odobrenim 1912. godine, gradnja je počela 1914., a deset godina kasnije, 1924., preostalo je još 66 km da se ona završi. Graditelji su upotrijebili »robinzonsku« domišljatost da bi svladali kameni teren i vječne financijske teškoće.¹⁸

Dolično je 25. VII. 1925. proslavljeno spajanje srednje Dalmacije i unutrašnjosti željezničkom vezom. Nakon 26 sati vožnje došao je prvi vlak iz Beograda u Split, a nešto kasnije nakon 14 sati iz Zagreba s gostima i uzvanicima da se priključe slavlju. Tom prilikom priređena je Jadranska izložba da bi se pokazalo što sve u poljoprivredi, industriji, obrtu, turizmu, pomorstvu, ribarstvu i umjetničkom obrtu Dalmacija može ponuditi novoj državi. Uspjeh je bio golem, utanačeni su mnogi poslovi, dobivene

¹⁷ Dr. I. Tartaglia sudjelovao je kao predstavnik Dalmacije na Kongresu javnih radnika u Zagrebu. O tome vidi: *J. Čalogović*, Kongres intelektualaca ili kongres javnih radnika, *Jutarnji list*, Zagreb, 9. i 10. IX. 1922., br. 3813, 3814; Zagrebački kongres, *ND*, 12. i 18. IX. 1922., 206, 212.

¹⁸ Gradnja novih željeznica i naš izlaz na more, *Život*, 1921., br. 356. *Andelinović*, More i naša državna politika, *Život*, 31. XII. 1921., 602.

mnoge narudžbe, a velik broj nagrada, odlikovanja i diploma dao je nov poticaj proizvođačima s Jadrana. Dogovoreno je da se izložba u nešto manjem opsegu prenese u Zagreb i Beograd. Društvo Jadranske izložbe nastavilo je raditi na tome da se iduće godine organizira nova izložba i sudjeluje na Zagrebačkom zboru (Velesajmu).¹⁹

Inicirane su još dvije djelatnosti koje je Jadranska straža svesrdno pomagala: turizam i sport.

U gradu djeluje veslačko društvo »Gusar« bez čijih natjecanja nema nijedne proslave u gradu. Časopis *Jadranska straža* postat će službeni list veslačkog sporta Jugoslavije. God. 1924. ustanovljen je srebrni pehar prijelaznog značenja, a 1927. u splitskoj je luci sagrađen Dom Gusara, koji je postao sastajalište sportaša i središte društvenog života mladih. Prilikom održavanja Sokolskog sleta 1923. u Splitu završeno je sportsko igralište s tribinama s kojih su građani pratili utakmice svojih omiljenih igrača »Hajduka«. Klub »Labud« organizirao je 1928. prvu jedriličarsku regatu, a osnovan je i Aero-klub. Jadranski dani, održavani svakog ljeta u organizaciji *Jadranske straže*, bili su prava manifestacija pomorskog sporta.

Kulturni preporod

Napredak grada pratio je napredak kulture, štoviše, napredak na tom polju bio je tako velik da bi se taj period slobodno mogao nazvati zlatno doba Splita.

Gradonačelnik Tartaglia bio je i prije kulturni djelatnik, a sada, kad je bio na čelu grada, nije propustio nijednu priliku, već je poticao svaku inicijativu da se ostvari dobra zamisao na tom polju. Znao je da bez napretka prosvjete i kulture nema napretka grada.²⁰ Podaci s tog polja javnog rada ukazivali su na alarmantno stanje. Smatralo se da je na završetku rata u splitskom okrugu bilo 67% nepismenih, a u pojedinim predjelima — imotskom i sinjskom, npr. — čak 80%. Nepismenih žena bilo je 90%! Osnovno školstvo ulazilo je u obvezu države, a ona je nastojala taj teret prebaciti na splitsku općinu. Sve osnovne škole u gradu nalazile su se u neadekvatnim prostorijama, privatnim zgradama u kojima su uvjeti rada bili teški, a sanitarni čvorovi toliko nehigijenski da su smatrani opasnim po zdravlje. Nove osnovne škole na Lučcu i podno Marjana počet će se graditi tek 1928., a do tada se stanje saniralo koliko je bilo moguće. Organizacija Ženske zadruge i društvo Charitas pomagali su djeci i majkama. Dobivali su se topli obroci u Pučkoj kuhinji, predavanjima se nastojalo poboljšati obrazovanje žena, osnivali su se analfabetski tečajevi. Mnogo je na tom polju pridonijelo Pučko sveučilište osnovano 1925. zalaganjem don Frane Ivaniševića.

¹⁹ Jadranska izložba, ND, 9. VI. 1925., br. 132; Program svečanosti u Splitu, ND, 26. X. 1925., br. 260; Odlikovanja Jad. Izložbe, ND, 26. X. 1925., 170; *Jadranska straža*, Split 1925., br. 9—10 — posvećen izložbi.

²⁰ Vidi članak N. Machiedo-Mladinić, Splitski mecena, galerijski zbornik (u tisku).

Prve poslijeratne godine gradska biblioteka postaje javna ustanova, a novčanom podrškom općine šire se prostorije i povećava fond knjiga. Umjetničko društvo »Medulić« organizira izložbu umjetnika iz Dalmacije u isto vrijeme kad je u Parizu, gradu Mirovne konferencije, održana izložba jugoslavenske umjetnosti. Želi se skrenuti pozornost Europe na kulturno blago hrvatskog naroda u Dalmaciji.

Školske godine 1919./20. otvara se građevinska škola i ženska realna gimnazija, a 1922. godine otvoriće se Trgovačka akademija. Narodno kazalište počeo će 1921. s redovitim radom i bit će glavna ustanova takve vrste u Dalmaciji. Tu će završeni srednjoškolci moći pohađati dvogodišnju dramsku školu.²¹ Kazalište živi sa svojim gradom, daje svoj prostor za brojna gostovanja umjetnika, svečane sjednice i skupove, izložbe pa i plesove. Godine 1923. otvorena je Obrtnička škola, 1925. Niža šegrtska škola, obavezna za sve šegrte u gradu, i Niža poljoprivredna škola u Kaštelima s domom radi podizanja nivoa znanja radnika u privredi i poljoprivredi. Privatna Likovna akademija Marina Studina naišla je na dobar odaziv, a 1917. otvara se i Muzička škola. Kamen temeljac nove bogoslovije postavljen je 1926. godine.

Likovni umjetnici dobivaju 1924. godine stalan izložbeni prostor, Salon Galić, što ga je majstor uredio adaptacijom svoje obrtničke radionice. Općina strpljivo prikuplja, kupuje na svakoj izložbi po neko djelo, otkupljuje zbirke i slaže u određenu prostoriju općine nadajući se da nije daleko dan kada će se to blago moći izložiti na uživanje svima u Umjetničkoj galeriji, ustanovi kakvu je do tada imao samo Zagreb.²²

Arheološka je zbirka adekvatno prezentirana javnosti 1920. u novoj zgradi Arheološkog muzeja. Preseljenjem općinskih ureda u novu zgradu, stara vijećnica na Narodnom trgu dana je Gradskom muzeju — etnografskoj zbirci, a u gradskoj biblioteci prikuplja se zbirka gradskih uspomena.

Inicira se prikupljanje prirodopisne zbirke. Poziv profesora Giromete naišao je na dobar odaziv, te se budući izložci spremaju u prostorije općine, a nakon preuređenja zgrade na Marjanu Prirodoslovni je muzej 1926. otvorio svoja vrata pučanstvu. Na prvom vrhu Marjana otvara se Zoološki vrt i Akvarij.

Prilikom proslave dovršenja pruge i održavanja Jadranske izložbe, u razgovoru s viđenim gostima došlo se do zamisli o osnivanju Pomorskog muzeja i Oceanografskog instituta. Odmah je počelo njihovo realiziranje. Općina, uz potporu *Jadranske straže*, otkupila je s Jadranske izložbe sve predmete koji bi mogli ući u zbirku budućega Pomorskog muzeja, i ponudila rt Marjana za lokaciju Oceanografskog instituta. I Dubrovnik je bio zainteresiran za takav institut, ali je on ipak izgrađen u Splitu. Gradnja je započela 1928.; institut će imati zgradu s potrebnim laboratorijima i

²¹ Stalno dramsko kazalište u Splitu, *ND*, 13. i 14. I. 1920., br. 30, 31.

²² Umjetnička galerija otvorena je 1931. u Lovretskoj ulici gdje se i danas nalazi. I. Tartaglia oporukom je darovao galeriji svoju zbirku umjetnina, tada najveću u Dalmaciji. *N. Machiedo-Mladinić*, Tragom najveće predratne privatne zbirke umjetnina u Dalmaciji, *Kulturna baština*, Split 1988., br. 18.

kabinetima, te luku za vlastitu istraživačku flotu. Obje te institucije bile su prve na Jadranu.

Općinskim sredstvima organizira se Meteorološka stanica, iako je to ulazilo u obvezu države. Vjerovalo se da će država naknadno pomoći u nabavi potrebnog instrumentarija. Stanica je 1927. kompletirana i svečano otvorena, iako je s radom počela već ranije. Bila je jedina na Jadranu.

Split se mogao pohvaliti djelima Ivana Meštrovića. Spomenik Luki Botiću podignut je 1905., a 1925. otkriva se skulptura Marka Marulića i priprema se postavljanje Grgura Ninskog.

Za nove velike zahvate u gospodarstvu i kulturi bila su potrebna znatna sredstva. Općina je bila pred zaključenjem velikoga inozemnog investicijskog zajma, koji bi Split izdigao na razinu jake jadranske luke, te bi on bez ikakvih teškoća mogao vratiti zajam. Ekonomska kriza utjecala je na zaoštavanje političkih sukoba, kojih ni Split nije bio pošteđen, to više što je njegov stav bio putokaz za stanovništvo Dalmacije.

Stranačke borbe prenesene su i u općinsko vijeće izabrano u svibnju 1926. godine, i ti su sukobi bili tako ozbiljni da su gotovo onemogućivali daljnji rad općine. Uzalud se Tartaglia trudio da općinsko vijeće ne bude poprište političkih borbi već skladnog rada vijećnika — bez obzira na njihovu stranačku pripadnost — na napretku grada. Ujedno se zalagao za razvijanje samouprave i vraćanje dalmatinskim gradovima njihove komunalne autonomije.²³ Kratko vrijeme nakon atentata na poslanike Hrvatske seljačke stranke u jugoslavenskom Parlamentu u Beogradu Tartaglia se 30. lipnja 1928. godine zahvalio na dužnosti gradonačelnika, a ostavke su dali i svi članovi općinskog vijeća Bloka građana i težaka kojemu je načelnik pripadao, iskazavši mu tako svoju solidarnost.²⁴

Pregled institucijskog i komunalnog rasta Splita dopušta ovaj zaključak: Razdoblje 1918.—1928. bilo je dragocjeno u stoljetnoj povijesti toga središnjeg hrvatskoga grada na Jadranu. Mnoga ostvarenja upravo iz tog razdoblja ostat će trajno dobro grada kojemu su njegovi građani poklonili svoju ljubav, sposobnost, umijeće i trud.

²³ I. Tartaglia: Samouprava dalmatinskih gradova, *Nova Europa*, Zagreb 1927., br. 3, 4.

²⁴ *Novo doba* redovito izvještava o sjednicama općinskog vijeća:

1926. br. 115, 118, 119, 120, 126, 127;

1927. br. 235, 262, 265, 274, 291;

1928. Sinoćnja burna sjednica općinskog vijeća, *ND*, 23. V. 1928.

Sinoćnja sjednica općinskog vijeća, *ND*, 1. VI. 1928., br. 128.

Naša općina i proslava Vidovdana, *ND*, 30. VI. 1928., br. 152.

Oprostaj načelnika I. Tartaglie s općinskim osobljem, *ND*, 6. VII. 1928., br. 157.

SUMMARY

THE BUILDING OF SPLIT DURING THE DECADE 1918—1928

The author begins with a portrayal of Split at the end of the World War I to illustrate the difficulties connected with the organisation of life there. Under a decade long leadership of Ivo Tartaglia as mayor, Split became the administrative centre of Dalmatia, a modern city, and the main port in the state. The city was electrified, the port was enlarged, and by a rail-road the city was connected with the rest of the country. The author also describes other organisational steps that made the city into a cultural centre.